

Nietzsche Frigyes.

IV.

Előbbi cikkeinkben ismertettük a Nietzsche-irodalomnak egy pár termékét az utolsó évekből s ezek nyomán utaltunk arra a hatásra is, a melyet Nietzsche eszméi a társadalom minden rétegében gyakorolnak. Minő álláspontot kell már elfoglalnunk folyóiratunk irányának megfelelően ezzel a sajtóságos gondolkodóval szemben?

„Eine Person widerlegt man nicht, man sucht sie zu verstehen“, mondja *Riehl* „Friedrich Nietzsche. Der Künstler und der Denker“ ez. művében. S valóban, ha valakinél lehet ez elvet alkalmazni, nála lehet; sőt ennél a „bolygófényszerű“ gondolkodónál más eljárást egyáltalában lehetetlennek tartunk. „Egy egyént nem ezáfolunk, hanem igyekszünk megérteni“; ez az elv Nietzschénél nem csak azt jelenti, hogy „mindent megérteni annyi, mint mindent megboesátani“, hanem azt is, hogy mindent megértvén, gondolat-sorait eredő forrásaiig visszakisérvén s születése és fejlődése körülményein levezetvén, tisztán áll előttünk a maga milieuje által feltételezetten az ember és gondolkodó s ekkor azután egészen egyéni érzelmek és hajlandóságok dolga, világnézete mellett megmaradni, vagy azon felülemelkedni és legyőzni. Aztán Nietzschével polemiába boesátkozni, őt ezáfolni, nem is olyan könnyű dolog. Többször utaltunk arra a szoros kapcsolatra, a mely az ő tanai és egyénisége között van. Ha valahol, nála igazán áll az, hogy ő műveiben egyéniségét adja. Művei semmi egyebek, mint az ő erkölcsi és értelmi, sőt részben physikai fejlődésének hű kifejezői. S ha e tényt szem elől tévesztve, nézeteit önmagukban, egyéniségétől izolálva vizsgáljuk és értékeljük, bizonyára félreértjük azokat. Hiába keresünk nála tudományos kutatásokra, lelkiismeretes gondossággal összegyűjtött adatokból vont következtetéseken alapuló eredménye-

ket. Az ilyen útakon nyert eredményeket lehet értékelni, bírálni. De ha az ő nézeteire idegen (objectív) mértékeket alkalmaznánk, félreérténők őt s épen úgy járnánk, mint ő, a ki a történelmileg feltételezetten fejlődött hatalmakra, minők a történelem maga, a kereszténység, a keresztény morál, az ő saját egyéni mértékét alkalmazza: ez az alkalmazás elzárja előle ez értékek, e hatalmak jelenlősége megértésének lehetőségét.

Ilyen felfogással írta Lichtenberger *La philosophie de Nietzsche* cz. művét, melyet Nietzsche nővére Förster-Nietzsche Erzsébet németre fordított s egy terjedelmes bevezetéssel ellátva a múlt évben kiadott.¹ Ebből a nagy szeretettel, mély bepillantással és francia könnyedséggel megírt munkából jobban meglehet érteni Nietzschét, mint egy tuezat német commentatorból. Csak egy gondolatot nélkülözök e műben teljes jelentősége szerint kidomborítva s ez az, a melyet Ábrányi *Keresem az Istent* cz. költeményében olyan megragadóan tudott kifejezni. Mert Ábrányinak az az öreg remetéje, — vagy mondjuk inkább: ő maga a költő — a ki elveszítette az Istent és megindul és bejárja az emberi társadalom minden rétegét, a gazdagoktól a nyomorban dúslakodó szegényekig, a tudósoktól és művészektől a papokig, hogy felkeresse az Istent, de az Isten helyett mindenütt csak álnokságot, büszke gőgöt, bűnt, önzést és képmutatást talál, ez az öreg remete napjainkban nem áll egyedül. Talál-e a költő e sivár bolyongásában nyugvó pontot? Megtalálja-e az elveszített Istent? Vagy legalább nyomait? Az iránytű nélkül zaklatottan hánykodó emberi lélek sovárogyva várna a költőtől, hogy vezesse őt az istenhit megnyugtató békességébe. De az Istent kereső remete kirohan a nagy mecszeségbe s a hallgató vagy olvasó lelke a bizonytalanságnak és sejtelemnek abban a kínzó érzésében marad megnyugtató nélkül, hogy talán nem találja meg az Istent. Ez az Istent kereső, de meg nem találó boldogtalan remete nem ritka jelenség napjainkban. Merészség-e, ha azt mondom, hogy talán mindnyájan éltünk át hosszabb vagy rövidebb oly korszakot, midőn megingott istenhitünk? Merészség-e, ha azt állítom, hogy mindnyájunk életében voltak — habár csak futó pillanatok — midőn már-már veszve láttuk hitünket? Sőt miért ne utalhatnánk olyan modernekre is, a kik istenhit nélkül rendezik be életüket s azt egészen fölöslegesnek hirdetik? Hiszen ezeknek a bevallására csak az értelmi lelkiismeret őszintesége kell.

¹ Die Philosophie Friedrich Nietzsches. Von Henri Lichtenberger und Elisabeth Förster-Nietzsche. Dresden und Leipzig, 1899. Bevezetés I—LXIX. l.

Aztán meg nézzünk szét az életben, a tudományok között, az irodalomban, a művészetekben. Gondolkodó és iudiciummal bíró ember okvetetlenül észreveszi, hogy a modern ember életét távolról sem vezeti a vallásos hit mindent átölelő hatalma. Hivatkozom példákra is? Vallásos, valódi hit vezeti-e a könnyező szent ünnepeit rendezők és oda tóduló sokaság lelkét? Vagy megtaláljuk-e mai vallási irodalmunkban csak halvány nyomait is annak az erős vallási hitnek, a mely pl. a 16. sz. egyházi irodalmában a mai modern ember előtt szinte érthetetlen? Vagy keressük talán a társadalmi életben ezt a hitet? Igaz, sokan vannak, a kik a társadalom humanitarius törekvéseit épen a vallásos hit eredményének tekintik. De vajjon tudna-e pl. egy 16. sz.-beli hitvita ma olyan forrongást előidézni a szellemekben, olyan változást a meggyőződésben, a milyeneket pl. vallásunk történelméből ismerünk?

Altalános ma az a panasz, hogy a modern lélek életében a vallásos eszme elveszítette kizárólagos uralmát. Ma többen vannak, mint valaha, a kik az Istent elveszítették és nem találták meg. Az isten ideig-óráig való elveszítése, az istenhit megingása nem ritkaság soha semmiféle korban. Hiszen a léleknek igazságot és világgosságot szomjuhozó sovárgásában van alapja a vallási hit eszméi hullámzásának. Akadunk a legfényesebb nevekre, a kik épen a vallásos eszme fellendülésének virágkorában veszítik el az istent, az istenhitet. Példát hozhatnák fel a ketesztény eszme fölbukkanásának bámulatot korából; vehetnék példát a reformatio idejéből. De egy lényeges különbség van az evangeliumi alakok, a nagy vallásalapítók vallási hitének ideig-óráig való ingadozása és a modern lélek ama sivár harezai között, a melyek a hitért vivatnak. A régi idők nagy hívői vizsgálni kezdik a hitet, ez megrendül, de a lélek megbomlott egyensúlya, fölzavart békéje a kétségek zivatara után csak annál nagyobb, erősebb és bizóbb hittel fordul isten felé. Ezeknél a harez tisztulást, hitet, megnyugvást eredményez. — A modern lélek belső szerkezete nem így egyszerű, nem így átlátszó. Ha ebben a hit és tudás békéje megbomlik, ha a felzavart elemek harezra kelnek egymással, ebből a harezból veszteséggel a legtöbbször az istenhit kerül ki. Az a harez itt nem békét, megnyugvást, tisztulást és a hit megerősödését adja, hanem meghasonlást, kétségbeesést, örültséget, ha alapjában vallásos kedély az, a melyet a kétségek fölzavartak; közönyösséget, a vallási hit kérdései iránt fásultságot, ha mindennapi, magasabb lendületre nem alkalmas lélek az, a mely a vallási eszmék forrongásának színtere volt.

Az a harez, a melyet Nietzsche vivott meg a kereszténység lélektani és történelmi hatalmával, a legtisztább és a legigazabb motivumokból indult ki. Nietzsche alapjában tiszta, mély, vallásos kedély. Ezt mintha örökölte volna. Atyja, nagyatya — atyai és anyai ágon egyaránt — papok voltak. Ő maga is kezdetben theologiai tudományokat hallgat, papi pályára készül s csak későbbben hagy fel e pályával, akkor t. i., mikor összeütközésbe jönnek nála a tudomány és hit. Hite ingadozni kezd s a tudomány kedvéért — a maga iránti minden áron való őszinteség parancsoló sugallatára — lemond arról igazi belső harezok és lelki rázkódások és megpróbáltatások között. Elveszítette Istent és soha többé nem találta meg. Az igazság kutatásának olthatatlan vágyától vezetve lelke egyszemélyi megbomlik s ő lemond minden közösségről — gondolkozásában és életében egyaránt — a keresztény vallással és istenhittel s midőn így a hagyományos eszmék nyűgétől kimondhatatlanul nagy testi fájdalmak és szenvedések között megszabadul, szelleme elborul, megőrül. Ime tragikum! Ezt a gondolatsort, melyet Lichtenbergernél nélkülözünk, *Kaftan* fejtette ki legmeggyőzőbben¹). Szerinte ugyanis szelleme tragikus elborulásának oka éppen az volt, hogy született vallásos lelke elveszítette az istent, a kire pedig annyira rá volt utalva. Mennél nagyobb volt e veszteség érzete, s mennél inkább jött tiszta tudatára e nagy eseménynek életében, a melyet nem erőszakolt, hanem fejlődése folyamán természetesen bontakozott ki, annál hevesebben támadja a keresztény vallást, a melynek hatását és erejét az ő életére az mutatja leginkább, hogy valahányszor íráshoz fog, mindannyiszor újra akarja semmisíteni, mint egy látományt, a mely minden lépését kíséri és üldözi; annál szenvedélyesebben megy neki a kereszténység alapítóinak és apostolainak s annak a szelid morálnak, a melyet leghatásosabban a Názáreti mester hirdetett és a melyen egész társadalmi és egyéni életünk felépült.

A következő sorok, a melyek nem ezáfolni, hanem megértetni akarják őt, Lichtenberger gondolatmenetét követik s jelezni fogják azt az álláspontot, a melyet Nietzsche emberfölötti emberével és úri moráljával szemben az emberiség szelid mestere vetette alapon elfoglalunk.

Nietzsche középiskolai tanulmányai befejezése után az egyetemre ment, hogy papi pályára készüljön elő — édes anyja kívánságára.

¹ Das Christenthum und Nietzsches Herrenmoral. Berlin, 1897.

Magába vonult, vallásos kedélyű gyermek volt: tanuló társai „a kis papnak“ nevezték. 17 éves koráig, mikor konfirmált, hite rendületlen. Ez időtől fogva azonban lelke nagy változáson megy át. Mikor az egyetemre kerül, egyszerre, mint két hatalom feltűnik előtte, öröklött hite és a tudomány. Kezdetben összhangban egymással, nem mint ellenséges hatalmak. De midőn tanulmányaiba mélyed, tudatára jó annak a szabadságnak, hogy pártatlanul és elfogulatlanul, minden előítéletől menten kutathatja az igazságot. Mert még az a meggyőződése, hogy az igazság e kutatása a valláshoz vezet. Tehát tudomány és vallás a legszebb összhangban vannak még egymással.

De ez összhang lassankint ingadozni kezd. Kivez „a kétkezelés tengerére“. Nemsokára úgy találja, „hogy az egész keresztény vallás felvételeken alapszik“, hogy lényegileg a szív ügye, hogy főbb tanai az emberi szív alapigazságait mondják ki. A hit által üdvözülni annyi, mint a szív, nem a tudás által boldog lenni. Most még jó keresztény. De már első egyetemi éve (1865.) után belátja, hogy kettő között kell választani: vagy a hitet választja és elfogadja azokat a hitelveket, melyeket őseitől öröklött s ezekben megszerzi lelkének békéjét és nyugalma; vagy ellenkezőleg a kutató magános és fájdalmas ösvényét, a mely nem a boldogságra és békére, hanem az igazságra vezet; az igazságra minden áron, legyen az bármily rettenetes. S midőn a két hatalom egyensulya és összhangja megbomlott s lelkében így maga elé állította e két lehetőséget, ő habozás nélkül tért a szabad kutatás fájdalmas, de hősi útjára.

Íme ez az a pont, melyen a modern lélek iránytű nélkül abba a veszélybe jut, hogy elveszti az istent. Nietzsche teljes tudatában volt a ker. vallással való szakítás megmérhetetlen jelentőségének. Innen kezdve minden művében „isten haláláról“ beszél s ebben az egész emberiség történelmének legfontosabb eseményét látja. Egészen megrázó egyik művének egy helye, midőn egy örült világos nappal égő lámpával futkos és keresi az elveszített istent.

Ellenmondásnak látszik – s mégis igaz, hogy Nietzsche mély és igaz vallásos érzelemből lett istentagadóvá! Feláldozta vallásos hitét egy mélyebb benső meggyőződésének. S ez a meggyőződés az volt, hogy neki nem szabad oly hit mellett megmaradnia, a mely elveszítette benső lényegét, midőn az isten létét nem tudta az értelem segélyével bebizonyítani. Ez a meggyőződés lett ezentúl életének és gondolkodásának vezető elve. Pedig tudta, hogy a hit békés

hajléának elhagyása után az ismeret kétségein és veszélyein kell átmennie. De értelmi lelkiismerete, szívének őszintesége parancsolólag követelte tőle e szakadást s bármily nagy volt is ez az áldozat, ő meghozta azt és elhagyta a keresztény vallást az elméletben.

De lássuk, hogy lett ő a keresztény vallás ellenségévé? a keresztény erkölestan kérlelhetetlen ostromlójává? Hogy pályáját, lelki fejlődését teljesen megérthessük, utalnunk kell nála egy néhány személyi tulajdonságra. Ősei leugyel grófok voltak. Ereiben tehát „nemes vér“ folyt. Erre büszke és gyakran felemlegeti. Ez magyarázza aristokrata nézeteit. Szigorúan ügyel a külső formákra, a jó modorra. Másokat tisztel, de mindenekelőtt tiszteli önmagát. Utál és megvet minden közönségest, kétes érintkezést, szinte kínosan félti testi és szellemi, erkölesi tisztaságát. Irtózik minden képmutatástól, hazugságtól. Nővérének egyszer, még gyermekkorában e jellemző szavakat mondá: „Égy Nietzky grófnak nem szabad hazudni“. Ezek az aristokrata hajlamok természetesen mind jobban kifejlődnek a férfiban. Gyűlöl minden gyöngeséget, habozást, ingadozást, minden közönséges, tisztátalan, illetlen dolgot. Ellenben szereti a szép formákat, testi és lelki tisztaságot, eleganciát, udvariasságot, a testi, értelmi és erkölesi előkelőséget, a tapintatosságot, a bontont. Megismervén eme tulajdonságait, könnyebben meg fogjuk érteni nézeteit.

Alighogy bevégezte tanulmányait, 24 éves korában egyetemi tanár lett s innen kezdve egymásután jelennek meg művei. Nietzsche abból indul ki, hogy minden kor, minden kultúra különbséget tesz az erkölesi tételek, az emberi eselekedetek között: az egyiket jónak a másikat rossznak tartja, szóval bizonyos rangfokozatot állít fel közöttük, mit ő az ő sajátos nyelvén úgy fejez ki, hogy: „*az értékek táblája*“ (Tafel der Werte). Ránk nézve ezt a rangsort, ezt a táblát a keresztény erkölestan állapította meg. Ez rossznak és bűnnek mondja pl. a szigort, a kegyetlenséget, ravaszágot, haragot, vakmerőséget, harezot, hamisságot, ellenben jónak a szeretetet, részvétet, alázatosságot, kegyességet, békességet, megbocsátást stb. Ezen a ker. morálon épült fel 2000 esztendőnek egész műveltsége; ezen az alapon rendeztük be egész életünket, ezen alapszik az egész ker. világnak állami és társadalmi léte. Ez határozza meg összes eselekedeteinket: ez vezeti és irányítja minden erkölesi ítéletünket.

De Nietzsche úgy találja, hogy az értékeknek e táblája rossz, felül kell vizsgálni, nem szabad minden bírálat nélkül elfogadnunk;

hanem a régi értékeket fel kell forgatnunk, meg kell változtatnunk életünk irányát, mely a kereszténység erkölcsi tételein nyugodott s a régi erkölcs helyébe újat kell tennünk. Azaz: a mit eddig jónak, erkölcsösnek, követendőnek tartottunk, azt ezután tartsuk rossznak, megvetendőnek és megfordítva. Egy példa megvilágítja az értékeknek ezt a felforgatását. A Názáreti mestertől úgy tanultuk s úgy is gyakoroltuk, hogy minden gondolatunkat, minden tettünket a felebaráti szeretet vezesse. Az a szeretet, a melynek forrása az ember-sársaink iránt való *részvét* és *szájalom* érzelme. Ez a gondolat a maga nagyszerűségében is olyan természetesnek látszik előttünk, keresztények előtt, hogy a szeretet nélkül társas életet, embereknek egymással közös *célokra* való törekvését el sem képzelhetjük. Jutott-e valaha közülünk valakinek csak eszébe is, hogy komolyan kétségbe vonja, sőt tagadja azt az alapot, a felebaráti szeretet és részvét elvét, melyen a keresztény egyéni, társadalmi és állami élet felépül? Ugy-e megdöbbenő ez a kísérlet még gondolatnak is? S pedig Nietzsche megtette ezt a kísérletet. Felforgatta azokat az értékeket, melyeknek elseje, alapja, szegletköve a felebaráti szeretet. A Názáreti mester így szólt tanítványaihoz: *Új parancsolatot adok nektek, hogy egymást szeressétek; a mint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást* (János 13, 34.). Nietzsche is ad új parancsolatot híveinek, de az övé így hangzik: *„Ne kiméld felebarátaidat. A gyűgyithatatlannak ne akarj orvososa lenni; a mi esik, lökjed; a kit nem tanítotok repülni, azt taní'sátok gyorsabban esni“*.

Milyen úton jutott N. tételeihez? Semmi sincs közvetlenül adva — így tanít ő — esu pán vágyaink, szenvedélyeink világa. Minden eselkedetünket, gondolatunkat az ösztönök vezetik s ezek mind egyetlen alapösztönre vezethetők vissza. Ez a *hatalomhoz való akarat*. Minden élő lény, növény, állat, ember, erejét, hatalmát igyekszik gyarapítani, midőn más lényeket hatalma alá hajt. Ez a szakadatlan törekvés és harez az alaptörvénye minden életnek. Ez az alapösztön, a hatalomhoz való akarat, kormányozza az élet minden tevékenységét. Erre alapítja Nietzsche az értékek új tábláját. Okoskodása ez: nem tudom, hogy az élet magában véve jó-e vagy rossz, van-e beese vagy nincs. De azt tudom, hogy attól a pillanattól fogva, mikor élni kezdek, *akarom* az életet s akarom mindazt, a mi azt szebbé, erősebbé teszi. S ha most azt látom, hogy tévedés és illusio az élet kifejlesztésére alkalmasak, ha látom, hogy azok az ösztönök, melyeket a keresztény erkölestan rosszaknak mond,

mint szigor, kegyetlenség, vakmerőség stb. az életet gyarapítják, akkor elfogadom a tévedést és a bűnt is. Ha látom, hogy a fájdalom és szenvedés jobban hozzájárul az emberi nem neveléséhez, mint az öröm, akkor diesőítem a szenvedést is. S ha látom, hogy az erény, a jó s az emberektől idáig magasztalt és nagyrabecsült értékek ártalmasak az életre, akkor tagadom ez erényeket és értékeket (Lichtenberger.).

Ezután a ma jóknak és erényeknek elismert értékek eredetét vizsgálja. Szerinte van *úri és rabszolga erkölcs*. Az európai cultura kezdetén ott áll az erős, harezias, fékezhetetlen ember, a ki ráveti magát a gyengére, a békésre s azt kizsákmányolja. Uralkodni, érvényesülni, elnyomni törekszik. A mit tesz, az jó, a mi neki ártalmas, az *hitvány*. Jó a nemes, az úr, az erős; hitvány a közönséges, alsórendű, gyenge, a rabszolga, a leigázott. Az úr megveti a gyöngeséget, gyávaságot, félelmet, hizelgést, alázatosságot, hazugságot, a szájalmat, az önzetlenséget; de megbámulja az erőt, a merészséget, ravaszságot, kegyetlenséget. Kötelességei csak a vele hasonlók iránt van; idegenekkel, rabszolgákkal tetszése szerint bánhat. Ez az egyik morál, az uraké.

Ezzel szemben áll a *rabszolga-morál*, a gyengék, leigázottak erkölestana. Az előbbinek épen ellentéte. Itt épen az a rossz, a mi amott jó volt: t. i. mindaz, a mi félelmet kelt: a szigor, a kegyetlenség, erőszakosság. S ellenkezőleg az a jó, a mi ott rossz volt: önmegadás, engedelmesség, türelem, alázatosság, kölesönös segítség, részvét, felebaráti szeretet. Ezek a gyengék, a betegek, a halálra való erényei. Ezt nevezi N. rabszolga-morálnak. Ezt tartjuk mi a keresztény morálnak. Ha most tekintetbe vesszük aristokrata hajlamait, a melyekről fennebb szóltam, megértjük idegenkedését e morál ellen.

De kísérjük csak tovább fejtegetéseit. Ezeknek a gyengéknek, betegeknek, elnyomottaknak természetes feje a pap. A papok az orvosaik, ápolóik, pedig maguk is betegek. Hivatásuk az, hogy védelmükbe vegyék a gyengék nyáját az erősek ellen. E hivatásukban aztán esküdt ellenségei lesznek az uraknak s nem riadnak vissza semmi eszköztől ezek ellenében: a ravaszságtól, hazugságtól sem. A zsidók voltak az elsők, a kik az urak, erősek erkölcsi ítéleteit rettenetes következetességgel felforgatták, midőn hirdették: a nyomorultak, a szegények, tehetetlenek, a szenvedők, nélkülözők, betegek a jók és isten előtt kedvesek, övék az üdvösség, ellenben az

előkelők, hatalmasak a gonoszak, az istentelenek, a kárhozottak. Az zsidóknak ezt az új érték-tábláját a kereszténység átvette, örökölte. A ker. vallás beleélte magát azután abba a vigasztaló illúzióba, hogy a gyöngeség erő. S hogy ezt az illúziót folyton fenntartsa, híveinek narkotikus szereket rendel, a melyek gyengeségét elfeledtetik s az életet, a hatalomhoz való akaratot a minimumra szállítják. Ilyen méreg a bűn tudata is, a mely csak egy eszköz a papok kezében, hogy a remegőket mindig hatalmuk alatt tartsák.

Európában ma a rabszolgamorál uralkodik az úri morál felett. 2000 évig tartott a harez s végül győzött Judaea Róma felett. Az úri morál ügye föllandult a renaissance korában, de a pórius, eseten Luther legyőzte azt az ő protestantismusával, a mely — N. szerint — egy értelem nélküli csemény, egy nagy biabavalóság volt. Az úri morál még egyszer győzedelmeskedett a franczia forradalom idejében Napoleonban, kiben N. az egyetlen nagy, magasabb típus-embert látja. Azóta Európa folytonos hanyatlásban van, sehol igazi, erős, korlátlan élet, sehol kifejlett egyéniségek, hatalmas, egész emberek, mindenütt csak tengődés, tuczatgondolkodók, fél-emberek. S mindezekért N. a ker. vallást teszi felelőssé.

Ez a részvét és szájalom vallása. De hát olyan egészen érdeknélküli a részvét? kérdi N. Hiszen legtöbbször önző forrásból ered. Jót teszünk másokkal, hogy hatalmunkat élvezhessük s másokat hatalmunk alá keríthessünk. A részvét középszerű lelkek erénye. A nemes lélek elrejtí bűját-bánatát, szenvedéseit és gyöngeségeit s az ilyenek a betolakodó részvét csak terhére van. Egyáltalában nem nemes érzelem s ok nélkül és feleslegesen szaporítja a szenvedéseket.

Aztán egy másik baj is jár vele. T. i. elébe áll a kiválasztás törvényének, a mely szerint a gyengének, erőtlennek, betegnek meg kell semmisülni. Elébe áll és védi, ápolja, erősíti ezeket s gátolja a teljesen egészséges és minden tekintetben megfelelő ember kifejlődését. Úgy beszél a részvétről, mint egy folyó veszedelmes kiáradásáról, a mely csak pusztulást hoz, mert kevesbíti a szenvedést, a mely pedig az emberiség legnagyobb nevelőinek egyike.

Egy másik veszedelme a ker. vallásnak az egyenlőség demokratikus eszménye. Mindenütt azt halljuk, hogy egyenlők vagyunk s a mai ember tudatába ez oly erősen be van gyökerezve, hogy igazi úri, azaz uralkodói természet (mint pl. Napoleon) korunkban lehetetlen volna. Ez az egyenlősítő, nivelláló hatása a ker. vallás-

nak nyilatkozik meg abban a felfogásban is, a mely a férfi és nő viszonyára ma általános. Pedig N. szerint a nő már természeténél fogva nem lehet egyenrangú a férfival.¹ Szóval egész Európa beteg s azon az úton van, hogy egy nagy kórházzá váljék, melyben unatkozó és unalmas alakok nyüzsögnek, a kik nagy fájdalmak és nagy örömök nélkül, egyforma középszerűségben remény és ezél nélkül élnek nyomoruságos és szomorú életüket. S mind e hanyatlásnak és decadence-nek N. szerint a rabszolgamorál, az asketa eszmény, a hazugságok rendszerén felépülő papi uralom, szóval a ker. vallás az oka, a mely Európa szellemi és erkölesi légkörét megmértelyezte.

N. egész eddigi működése romboló, bíráló. De bírálni, rombolni könnyebb, mint építeni. Ő is épített, alkotott. Lássuk alkotását is.

Az egész európai cultura beteg, mindenütt a hanyatlás jelei látszanak. Miután az ember a fejlődés folyamán millió évek alatt megtette útját, a féregtől a majomig s innen az emberig, elfáradott s most nemtelen középszerűségben és esőndes nyugalomban él. De ez a hanyatlás új életre vezet, előjátéka egy nagy megújulásnak, egy magasabb életnek. Ezt az új és magasabb életet az *Übermensch*, az emberfölötti ember fogja élni. N. előtt t. i. kétségbevonhatlan igazság Darwinnak az a tana, hogy az ember valamelyik magasabb rendű majomtól származott. A mint tehát az állatból állatfölötti állattá, azaz emberré lett, úgy lesz az ember emberfölötti emberré. Így már az ember nem ezélja a fejlődésnek, hanem az ő híressé vált hasonlata szerint csak összekötő hid, csak „egy kifeszített kötél“, a mely az állattól felvezet az emberfölötti emberhez. Nem ezél tehát, hanem csak eszköz, átmenet, a melyet minél hamarább meg kell semmisíteni, hogy eljussunk a ezélhoz, az emberfölötti emberhez.

De hogy juthatunk el e ezélhoz? Ad nekünk erre a mi írónk tanácsokat. Minden eszközt elfogad, jónak és kívánatosnak tart, a mi ezéljához vezetí őt s itt jó legerősebb összeütközésbe a mi ker. morálunkkal. Mi megválogatjuk az eszközöket, bármennyire szívünkön fekszik valamely szent ügy s a rosszat ezért nem fogjuk soha jónak mondani. Nem így N. Ő feláldozza felebarátját e ezélért: „Ne kiméld felebarátodat; az ember olyan valami, a mit le kell győzni“, kiírtani, elpusztítani, hogy az emberfölötti ember előállhasson. „Az emberfölötti ember fekszik a szivemen, — mondja ő — nem az ember, nem a felebarátom, nem a legszegényebb, nem a legszenve-

¹ Gehst du zu Frauen? Vergiss die Peitsche nicht!

dőbb, nem a legjobb.“ Igen sok a fölösleges ember, a kik akadályozzák az Übermensch kifejlődését, azért pusztuljanak.

De mik a tulajdonságai? Milyennek képzei ő az Übermenschet? Egy magasabb embernek, a ki csak úgy jöhet létre, ha az emberiség lemond az erkölcsi tételek mai táblájáról, lemond a ker. vallásról és erkölcsről s életét a szerint az erkölestan szerint rendezze be, a melyet ő uri morálnak nevez s a melyet a fennebbiekben főbb vonásaiban ismertettem. Egy nagy és lényeges különbség a ker. erkölestan és a Nietzscheé között abban van, hogy amaz kivétel nélkül minden emberhez szól, emez csak kevesekhez, csak a magasabb szellemekhez. Az a társadalom, a mely e morál alapján épülne fel, körülbelől következőleg alakulna: Legalól állana a kis emberek, a középszerűek kasztja, kiknek nincs semmi joguk, s csak az a hivatásuk, hogy pontosan működő kereknek legyenek a társadalom nagy gépezetében. Joguk abból áll, hogy kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítsék, engedelmeskedjenek, legyenek rabszolgák, „kizsákmányoltak“, a mint ő mondja. De életük nyugodt, biztos és boldog, mert felelősség nélküli. Az ő számukra való a hit és a vallás, mert fényt hint nyomoruságos életükre és elviselhetővé teszi azt a helyzetet, melyben magukat akarat nélkül alá kell vetniök a fensőbbeknek. Felettök állanak a rend és törvény őrei, a parancsolók kasztja, a harezosok, a katonák s ezek élén a király.

Ezek felett állanak végül az urak, a bölesek, az Übermensch, a kik maguk szabják meg a cselekedetek értékét; ők a független törvényhozók s a második kasztnak nincs egyéb hivatása, mint közvetíteni a törvényhozók akaratát a rabszolgák tömegével.

A mi ker. morálunk szerint van igazság, jóság, erény s cselekedeteinket ezekhez a fogalmakhoz mérjük és alkalmazzuk. A Nietzsche Übermensché teljesen önállóan és függetlenül gondolkodik és cselekszik, nem törődve jóval és rosszal, igazzal és hamissal. A mit tesz, az a jó, mert ő teszi. Természetes hát, hogy e morálban nem marad hely a részvét és szeretet számára. Hirdeti is N.: *Legyetek kemények, mint a gyémánt és a szobrász vésője*, mert a részvét nem erény, hanem veszély; a szeretet istene is azért halt meg, mert részvétből bepillantott az emberi lélek legmélyebb rejtekeibe s ott csak piszkot és bűnt látott. A böles tehát legyen kemény és szigorú magához. Mondjon le a nyugalomról és békéről, mert az élet harez és minden nyugalom csak eszköz új háborúra. S a ki ismerni akarja a nagy örömeket, át kell élnie a nagy fájdalmakat is.

De legyen kemény és szigorú másokhoz is.

Vannak szerenesétlenek, kiknek segíteni részvétebből egyszerűen embertelenség; vannak elfajultak és gyengék, kiknek halálát nem feltartani, hanem siettetni kell. A bánatosoknak, kik azon panaszkodnak, hogy az élet csupa szenvedés, a böles azt felelheti: „Legyetek rajta hát, hogy meghaljatok, legyetek rajta, hogy az élet, a mely úgyis csak szenvedés, megszűnjék“. Az élet ne lgyen egy nagy kórház, a hol az egészséges is elpusztul. Hadd haljon meg, a mi megért a halálra. Legyen bátorságunk, fel nem tartani azokat, a kik esnek, hanem lökni, hogy gyorsabban essenek. A böles tudjon szenvedést is okozni, a nélkül, hogy ez neki fájna. Hiszen — mondja N. — a szenvedni tudás a legkevesebb; abban gyenge asszonyok, rabszolgák is sokra vihetik. De nem veszni el belső bánattól és fájdalomtól, ha nagy fájdalmat okoztunk s a fájdalom kiáltását halljuk — ez nagy, ehhez nagyság kell“.

Íme ily nagy árt kell fizetnünk azért, hogy a mai ember helyét az emberfölötti ember foglalhassa el. Le kell mondanunk mindazokról az érzelmekről, melyek a szívet megnemesítik, az életet a maga sokszor keserű valóságában megédesítik, elviselhetővé teszik. Le kell mondanunk a mi szelid mesterünk pótolhatatlan erkölestanárról, a melylyel egész valónk. egész lényünk összeforrt, a melynek vezetése, irányítása nélkül társadalmi életet elképzelni sem tudunk. S mindezt a nagy áldozatot miért? Azért, hogy előállhasson az Übermensch, a melynek visszataszító tulajdonságai mellett csak az a rokonszenyes vonása van, a melyet N. *ajándékozó erénynek* (schenkende Tugend) mond. Ez az erény némileg hasonló a ker. felebaráti szeretethez. De mégis lényegben különbözik egymástól. Ez az ajándékozó erény abban áll, hogy az ember szelleme bőségét, feleslegét kiárasztja, szétönti, leszórja az emberekre. De így értette-e az emberszeretetet a Názáreti mester? Az igazi szeretet elfeledkezik magáról, leszáll az emkerekhez, nem ajándékoz, hanem szolgál. N. ajándékozó erénye nem száll le, hanem fönnmarad a magasban, onnan önti le fölöslegét, nem szeretetből és részvétebből, hanem azért, hogy megszabaduljon attól. Szüksége van az emberekre, kiknek adjon, de csak azért, hogy bőségét annál jobban érezze, az alantállókra, hogy saját magasságát annál inkább érezze. Lehet, hogy az életben az ilyen ajándékozást gyakran emberszeretetnek mondják; de lényegében ehez semmi köze.. Nem ker., hanem pogány erény ez. A nagyságnak szüksége van a kiesínségre, hogy arra letekinthessen, a gazdagnak a szegényre, hogy

kénye kedve szerint osztogathassa fölöslegét, az úrnak a rabszolgára, hogy magaslátán megmaradhasson s ne kelljen lealacsonyító munkához nyulnia, az arisztokratának a népre, hogy legyen kitől különböznie. Nem, ez nem Jézusi erény, ez az ő egész életével, összes tanításával, a ker. morál egész szellemével merőben ellenkezik. (Grimm ism. műve.) Mert Jézus így tanít: Mikor pedig te osztogatsz alamizsnát, ne tudja a te balkezed, mit cselekszik jobb kezed. Hogy a te alamizsnaád titkon legyen. (Máté 6, 3. 4.) Azok a többi tulajdonságok, melyekkel ő az ő magasabb emberét felruházza, minők a szeretetlenség, szigor, kiméletlenség, mind olyanok, a melyek a ker. ember morális eszményeivel a legélesebb ellentétben állanak. S ha elveit a gyakorlati élet szempontjából vizsgáljuk, minő eredményekhez jutunk? Hogy képzeljünk el egy olyan társadalmi életet, a melynek a szigor, a részvétlenség és a bizalmatlanság erkölcsi elvei az alapja? A kiválasztás elve, a mely szerint a gyengének és erőtlennek pusztulnia, meghalni kell, hogy az erős, az életre való fejlődhessék és megélhessen, helyes és igazolt lehet a növényi és állati társadalmak életében. De ezt az elvet átvinni az emberi életre s az erkölcsi törvény szabályozó elvéül felállítani, ez oly kísérlet, a mely a pusztulásba, az anarchiába vezet. Egy esetet lehetne képzelni, melyben a fiatal egyet. professor álmai ha megvalósulnának, talán pezsgő, eleven és mozgalmas életet tudnának eredményezni. De ez az eset is csak gondolatban lehetséges. Ha t. i. az emberek mint 20 éves ifjak egyenlő örökkel, egyenlő tehetségekkel jőnének a világra, mint pl. a tanulók az egyetemre, akkor az élethez, a hatalomhoz való akaratnak ösztönétől vezetve egymás közt erős, egészséges versenyt fejthetnének ki, a melyből hiányoznék a részvét, szeretet elve s mindenki csak saját magát, saját egyéniségét tartva szem előtt, kiméletlenül érvényesíthetné erőit. De addig, míg az ember oly erőtlennek és gyámoltalannak születik, addig, a míg a természet az anyai szivet gyermekeit ápoló, féltő, gondozó, értők remegő szeretettel tölti meg, addig N. erkölcsi elvei nem fognak érvényesülni.¹⁾ Nem, ha nekünk erkölestant kell választanunk, a mely szerint éljünk, akkor már inkább követjük a szelid lelkű mestert, a ki a Jeruzsalem felett elhuzódó hegyeken és a tó partján maga köré gyűjtötte a szegényeket, a tiszta szívűeket, az igényteleneket és tanította nekik: Szeressed a te felebarátodat, mint magadat (Márk 12, 31.) Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat

¹⁾ Gallwitz, Fr. Nietzsche. Ein Lebensbild. Dresden u. Leipzig, 1898.

a kik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnék, és imádkoztatok azokért, a kik titeket háborgatnak és kergetnek titeket (Máté 5, 44.). Mi azt hisszük, hogy a társas élet akkor vált lehetővé, mikor az embernek önző, állati ösztönei meggyöngültek s helyet adtak a baráti és altruistikus érzelmeknek. S bármennyire érrezzük is szükségét annak, hogy a mai kiesi ember helyét egy magasabb ember foglalja el s bármennyire törekedünk is e czélt elérni, czélunkhoz az eszközöket nem a svájzi hegyek között üdülő bölestől várjuk, a ki részvétlenül mindent megsemmisít, a mi e czél felé való törekvésében útjába kerül, hanem a názáreti mestertől s vele együtt hisszük, hogy boldogok a lelki szegények, boldogok a kik sírnak, boldogok az alázatosak, boldogok a kik éheznek és szomjuhozzák az igazságot, boldogok az irgalmasok, boldogok a kiknek szívök tiszta, boldogok a békességre igyekezők, boldogok, a kik háborúságot szenvednek az igazságért (Máté 5, 3–10). Hiszük a mi tanítónkkal együtt, hogy a felebaráti szeretet, a részvét, az alázatosság, a türelem tisztább és igazabb érzelmekkel tölti el a szívet, mint a szigor és kiméletlenség; hiszük, hogy czélunkra eredményesebb és boldogfóbb eszközök; hiszük, hogy ezekkel biztosabban közeledünk czélunkhoz, a mely nem a testi erőtől és hatalomtól duzzadó s korlátlan ösztönökkel felruházott ember, hanem a felvilágosodott elméjű, mívelt és nemes lelkű, önzetlen érzelmekkel megáldott ember.

Hallhatatlan emlékű Brassaink évekkal ezelőtt egy fölolvasást tartott, melyben ismertette a materialismus tanait, ezekkel szembe állította saját rendszerét s felolvasását azzal a kérdéssel fejezte be; *Melyik az igazi tudomány?* A mondottak után lehetünk-e mi kétségben az iránt: melyik az igazi erkölestan?

DR. GÁL KELEMEN.

Párisi levél.

Paris, 1900. máj.

(A francia kath. papság: a világi papság s helyzete és érzelmei; a szerzetrendek s működésük és vagyonuk.)

Szerkesztő úr!

Teljesen indokolt, ha én most a francia kath. papságról beszélek. Tényleg egy idő óta a róm. kath. papság Franciaországban nagyon sokat beszéltet magáról. A napi lapok nem egy esetet közöltek arról, hogy püspökök és szerzetrendek a köztársaság kormányával összzoütközésbe jöttek.

Tanulságos lesz, úgy hiszem, ha röviden megismertetem, hogy mi a helyzete a francia *világi*, az az állam törvényei által elismert papságnak és mi a helyzete a *rendi* papságnak, azaz a mindenféle szerzetrendeknek, a melyeknek nagyobb részét az állam törvénye nem ismeri el s a melyek felett a püspökök nem gyakorolhatják az ellenőrzés jogát, melyet a rendes papság felett gyakorolnak.

A legtöbb róm. kath. papnak anyagi helyzete éppen nem mondható fényesnek. A papság nagyobb részének az állam kevés fizetést ad. A mi a mellékjövedelmet illeti, az a vidéki lelkészek nagyobb részénél kevés, csaknem semmi. Bajos lenne abból a kilenezs száz frankból, a mit az állam ad, megélniök, ha nem volna jövedelmük a misékből is, melyeknek mondására nagyvárosi s főleg párisi testvéreiktől kapják a megbizást. Egy miséért nekik egy frankot fizetnek. És hogyha ehhez hozzáadjuk még azt a kevés alamizsna pénzt, a mi a gyülekezet egy-két gazdagabb családjától jön, láthatjuk, hogy mi egy vidéki róm. kath. papnak a fizetése. De a szegénységen kívül még többet kell szenvedni a püspökök zsarnokságától, kiknek teljesen alá vannak vetve, s kik egyik egyházközségből a másikba a legkisebb ürügy alatt azonnal áthelyezhetik. Szegények és elnyomottak, ez az ő helyzetük. S ez nem nagy tekintélyt adhat a lelkek vezetésében. Egy dolog méltóságuk tuda-